

Jonas Mikelinskas

Kada KODĒL
taps
TODĒL?

HOLOKAUSTAS BE POLITIKOS IR KOMERCIJOS

 Mintis

Jonas Mikelinskas

KADA KODĒL TAPS TODĒL?

Holokaustas be politikos ir komercijos

Rašytojo Jono Mikelinsko publicistinė
knyga aktuali mums visiems,
nepriklausomai nuo tautybės ir
įsitikinimų, ypač tiems, kuriuos jaudina
lietuvių ir žydų santykiai. Autorius bando
paaiškinti sau ir padėti suprasti kitiems,
kas sukelia tokias tragedijas kaip
holokaustas.

© Jonas Mikelinskas
(autorius atsako už knygoje pateikiamus faktus), 2004
© Romas Dubonis, viršelio dailininkas, 2004
© Mintis, 2004, 2010
Elektroninė versija © Knygute.lt, 2010

Turinys

Kada KODĖL taps TODĖL?

Vietoj įžangos

Žodis skaitytojui

Teisė likti nesuprastam,
arba Mes ir jie, jie ir mes

Meškos paslauga

„Netiesos sakymo“ anatomija

Kas bijo Jokūbo Josadės?

Patogus žinojimas,
arba Neuniformuotas gimnazistas iš Darbėnų

Sužlugdytas dialogas

Efraimo Zuroffo kova su žydiškumu

Tiesos byla Taikos namuose

Apie tikrąsias aukas ir mąstymo klaidas

Naujas susitikimas su sena TIESA,
arba Žodis apie Aleksandro Štromo
konceptualizmą

Konferencija ir kompetencija,
arba Kunigas ne kamikadzė

Ar yra atsakymas į klausimą K O D Ė L?

Dar kartą apie kompetenciją ir kamikadzes
Lietuva, tu ne mašina

Ir jausmais, ir protu

Kada KODĖL taps TODĖL?

Tiltas į tarpusavio supratimą

Pamąstymai susipažinus su Saliamono
Vaintraubo sudaryta knyga „Subliūškę mitai“

Algimanto Valantiejaus „atpirkimo ožiai“, arba
Antisemitizmo obsesija

Baigiamasis žodis

Pilietiški sentimentai

Žodis tiems, kurių nebėra

Paskutinis Liudvikas

Dovydas Markzakas

Pastabos

Kada KODĖL taps TODĖL?

Vietoj įžangos

Žydų gyvenimu ir veikla domiuosi jau seniai. Seniai jaučiu jiems ir simpatiją. Tai geriausiai paliudyti gali ir mano, kaip rašytojo, kūryba: ne vieną puslapį esu paskyręs žydų temai ir problemai. Mane, kaip ir daugelį lietuvių, itin sukrėtė jų tragedija vokiečių okupacijos metais. Ir toji tragedija iki šiol išliko atmintyje. Tam tikslui jau seniai, dar sovietiniais laikais, esu parašęs apsakymą, kurį pavadinau *Paskutinis Liudvikas* ir kuris yra šios knygos gale.

Žydų tragedija ne tik neišeina iš galvos, bet ir nuolat atsinaujina. O susipažinęs su 1993m. spalio 11-16d. Vilniuje vykusios tarptautinės konferencijos, skirtos Vilniaus geto sunaikinimo 50-mečiui, medžiaga, spausdinta knygoje *Atminties dienos (The Days of Memory)*, nusprendžiau tą tragediją patyrinėti nuosekliau, stengdamasis ją ne tiek komentuoti, kiek aiškinti ir apmąstyti. Juo labiau kad minėta konferencija buvo skirta ne

tiesiogiai holokausto analizei, kiek jo prisiminimui ir pagarsinimui.

Kita vertus, neduoda ramybės ir Vakaruose, ypač JAV, ir pas mus pasirodantys straipsniai, kuriuose lietuviai juodinami ir kaltinami žydšaudyste, ignoruojant tą faktą, kad tuomet Lietuva buvo vokiečių okupuota ir neturėjo nė menkiausios galimybės savarankiškai spręsti savo ir žydų likimą. Pasakytum, kad tiems istorikams, publicistams ir žurnalistams, kurie šmeižė lietuvius, užteko vien to, jog Lietuvoje buvo išžudyta, anot istoriko Liudo Truskos, 90% čia nuo amžių gyvenusių žydų. Ir atrodo, kad jų visai nedomino, kaip ir kodėl visa tai įvyko.

Tokiam holokausto tyrimo ir pagarsinimo vienpusiškumui, kai kovojama su padariniais, o ne su priežastimis, be abejonės, turėjo įtakos ir Simono Wiesenthalio centro Jeruzalės skyriaus direktoriaus Efraimo Zuroffo nuostata: „Aš neaiškinu, kodėl tai atsitiko. Aš tik sakau, kas atsitiko“.

Taigi tas akivaizdus vienpusiškumas aptariant holokaustą, atkaklus vengimas jį aiškinti ir atsakyti, KODĖL visa tai įvyko ir galėjo įvykti, privertė mane atidėti keleriems metams visus - net pačius svarbiausius - darbus į šalį ir ne tiek gelbėti žlugdomą Lietuvos ir lietuvių reputaciją, kiek suabejoti tuo, kas šioje srityje jau padaryta ir da-

roma. Kitaip negalėjau, nors iš anksto žinojau, koks šis darbas bus sunkus, alinantis, beviltiškas, sizifiškas. Juk teks susiremti su S. Wiesenthalio centru, kurį palaiko ne tik pasaulio ortodoksinė žydija, bet ir Vašingtono ranka. O svarbiausia, teks pajusti ir savų tautiečių abejingumą bei valdžios nepalankumą, teks sulaukti ne vieno priekaišto net iš tų, kuriems tareisi atvėręs akis. Ir vargu ar ateis kam į galvą mintis už šį nuostolingą ir rizikingą darbą autoriui atlyginti.

Pasiryžimą pradėti šį donkichotišką darbą, tą dialogą su žydais, kurie, anot poeto Bernardo Brazdžionio, „turi apriorinį įsitikinimą, kad lietuviai yra žydšaudžiai, ir tiek“, paskatino, suteikė man jėgų ir ilgametę pažintis bei draugystę su dramaturgu Jokūbu Josade, kurio blaivus ir objektyvus 1940-1941 metų įvykių Lietuvoje vertinimas, pjesė *Šuolis į nežinią* ir ypač jo kupini išminties, nerimo, tėviškų jausmų laišakai dukrai į Izraelį daugeliu atžvilgių man padėjo apsispręsti ir ypač suvokti tokio dialogo prasmę ir reikšmę.

Šiandien Lietuvoje, deja, dar neturime žmonių, suinteresuotų tirti holokaustą ir ypač kai kurių lietuvių dalyvavimą jame moksliskai - yra reiškiny, turi būti ir jo priežastis. O svarbiausia, nėra žmonių, pasirengusių jį aiškinti ir apmąstyti - kodėl tokie dalykai esti ir ką reikia daryti, kad jų

nebūtų. Nėra atsidavusių teisybei nei istorikų, nei filosofų, nei teologų, nei publicistų, nei juristų, nei politologų... Yra tik laisvosios rinkos apologetai, kurie pirmiausia galvoja apie karjerą, ramų, sotų gyvenimą, prestižą ir pinigus.

Baigdamas šį įžanginį žodį, dar noriu pabrėžti, jog aš jokiū būdu nemanau, kad holokausto bei lietuvių ir žydų santykių klausimu man pavyks pasakyti tai, kas šiuo metu svarbiausia ir būtiniausia. Ne toks buvo ir mano tikslas. Man ypač rūpi ne tiek pasakyti, kas, kur ir kaip prasidėjo, buvo ir įvyko, o bandyti daug ką paaiškinti ir, svarbiausia, mėginti atsakyti, kodėl Lietuvoje galėjo atsirasti žydšaudžių ir KODĖL tos žudynės iš viso įvyko.

Manau, kad tik blaivus apmąstymas gali ateityje sulaikyti pakeltą budelio ranką.

Vilnius, 1999m. balandžio 21d.-2003m. spalio

Žodis skaitytojui

Šią knygą, kurioje skaitytojas atras mano pas-tangas aptarti lietuvių ir žydų santykius ir ypač apmąstyti žydų diasporos Lietuvoje tragediją vo-kiečių okupacijos metais, padiktavo teisybės pa-ieškos ir didelis susirūpinimas, kad to, kas buvo tada, jau niekad nebebūtų ateityje.

Toji žydų tragedija, vadinama holokaustu, su-daranti knygos branduolį, buvo ne tik žydų tau-tos, bet ir visos žmonijos tragedija, kuri dar ilgai neduos ramybės jautresnės sąžinės žmonėms. Nedavė ji ramybės ir man. Todėl atmetęs į šalį visus įprastus ir net labai svarbius man darbus ėmiausi ją gvildinti ir apmąstyti.

Studijuojant ir apmąstant įvairią holokaustui skirtą medžiagą ir problematiką, rengiant šią knygą, svarbiausias mano tikslas buvo, kad apie šį šiurpų reiškinį Lietuvos skaitytojas turėtų neiš-kreiptą, kiek galima teisingesnį bei išsamesnį su-pratimą. Juo labiau kad į žydų žudynes buvo įtraukta ir tam tikras skaičius lietuvių. Ypač man rūpėjo, kad holokaustas būtų ne tik konstatuoja-mas, garsinamas, bet ir moksliskai tiriamas, aiš-kinamas ir apmąstomas. Ta linkme aš ir sten-giausi eiti, nors jau iš anksto suvokiau, koks tai

sudėtingas uždavinys ir slidus kelias. Juk apmąstyti ir moksliskai aiškinti holokaustą, kai Simono Wiesenthalio centras ir įtakingiausi pasaulio istorikai bei ekspertai jį daugiausia vien konstatuoja, politizuoja, garsina, industrializuoja, aprauda ir įamžina ekspozicijomis, monumentais, teisuolių vardais, kompensacijomis ir t. t., neretai pabrėždami, kad tai toks fenomenas, kurio suvokti ir paaiškinti iš viso neįmanoma, reiškia eiti prieš srovę.

Tokia įsigalėjusi nuomonė verčia ir suabejoti galimybe užkirsti holokaustui it kokiai stichinei nelaimei kelią. Todėl ji yra, mano supratimu, ginčytina ar bent neturėtų nulemti holokausto tyrimo bei traktavimo. O jai, tokiai nuomonei, įsigalėti, be kita ko, išpureną dirvą ir S. Wiesenthalio ideologų bei ekspertų nuostata - ne aiškinti, o tik sakyti. (Ypač mane glumino to „sakymo“ vienušiskumas. Tai geriausiai išryškėja, kai istorikai ar vyzentalininkai ragina lietuvius sakyti apie savo naujausią istoriją visą tiesą, neapeinant aštrių kampų ir nemalonių aspektų. Ir niekur iki šiol neteko aptikti tokio raginimo, taikomo ir žydams.) Štai kodėl aš savo apmąstymuose apie holokaustą daug dėmesio skiriu aiškinimui, KODĖL tai galėjo atsitikti ir ką reikia daryti, kad tai niekad jau neatsitiktų ateityje.

Kai ilgus metus studijuoji holokaustą, jo atminimui bei problematikai skirtą literatūrą ir beveik niekur nerandi arba tik labai retai aptinki mokslinę analizę, rimtą svarstymą ar filosofinį šio kraupaus reiškinių priežasčių, jo pirmtako sovietinio genocido, žydų tragedijos pasaulinės istorijos kontekste apmąstymą, tave nuolat sustabdo ir tokia mintis: KODĖL taip vengiama nustatyti ryšį tarp sovietinio genocido ir nacistinio holokausto? Nejaugi dėl to, kad nepasitvirtintų tokia lenkų istoriko Bogdano Musialo nuomonė: „Vakaruose ir JAV privalomame holokausto vaizde sovietų komunistai parodomi kaip teigiami herojai, nugalėję Hitlerį ir išgelbėję žydų likučius nuo sunaikinimo. Tačiau užmirštama, kad sovietai vykdė masinius nusikaltimus. Žinoma daug atvejų, kai holokausto aukos pačios tapo komunizmo nusikaltimų vykdytojais arba tylinčiais liudytojais. Todėl sąžiningas atsiskaitymas su praeitimi neabejotinai nėra vien lenkų, lietuvių ar ukrainiečių uždavinys. <...> Todėl sunku reikalauti, kad jos (minimos tautos - *J. M.*) perimtų Vakaruose privalomą holokausto bei hitlerininkų nusikaltimų modelį sykiu užmiršdamos komunizmo nusikaltimus“ (Kultūros barai, 2000, Nr. 8/9, p. 74).

O gal vengiama ir dėl to, kad objektyvus, neužangažotas istorikas būtinai sustos ir susimąstys

apie tokį faktą: 1935m. Sovietų Sąjungos Komunistų partijos Centro Komiteje iš 59 jo narių 56 buvo žydai, o kitų jo narių žmonos buvo žydės, kaip rašoma dr. Deniso Fahey'o knygoje *Rusijos valdovai (The Ruler of Russia)*.

Idomu ir tai, kad net „Laisvosios Europos“ radijas, paskyręs Ukrainos ūkininkų genocidui specialią laidą, nė žodžiu neužsiminė apie to laikotarpio Sovietų Sąjungos valdovus ir žudynių organizatorius.

Tad kuo paaiškinti tokį vienpusiškumą? Suprantama, tam yra įvairių priežasčių, bet nepaskutinį vaidmenį vaidina ir tas faktas, kad šiuo metu holokaustą tiria daugiausia politizuoti arba užangažuoti antraeiliai istorikai bei žurnalistai. Tyrėjų, kurie būtų kiek galima objektyvesni, vengtų vienpusiškumo, kol kas yra nedaug. O tokių, kurie šį kraupų žmonijos reiškinį bandytų apmąstyti pasaulinės istorijos kontekste, dar mažiau. Todėl yra pakankamas pagrindas manyti, kad jeigu holokaustą tirtų objektyvūs, rimti istorikai, politologai, filosofai ar sociologai, jie neišvengiamai prieitų prie tokios pat, o gal net ir prie radikalesnės išvados, prie kokios priėjo jau minėtas lenkų istorikas B. Musialas: „Galėtume net sakyti, kad per pastaruosius du dešimtmečius Vakaruose vyko holokausto atminimo suamerikietinimas ir globa-

lizavimas. Toji atmintis kaip masinės kultūros elementas savo prigimtim yra paviršutiniška ir lėkšta. Be to, ji tapo politikos ir ideologijos įrankiu“ (ten pat, p. 73).

Man, lietuvių ir žydų santykiams bei holokaustui tirti ir apmąstyti paskyrusiam daugybę dienų ir naktų, atrodo, kad tas holokausto atminimas vis akivaizdžiau tampa ne tik politikos ir ideologijos įrankiu, bet ir savotišku bizniu, tai yra finansinių manipuliacijų objektu, veiksminga priemone atgauti tai, kas prarasta. Tokia politika gali būti taikoma Vokietijai, kuri, šiaip ar taip, yra naujųjų laikų holokausto pradininkė bei organizatorė, o tokios politikos taikymas Lietuvai, kuri buvo okupuota ir savarankiškai savo istorijos nekūrė, būtų ne tik anachronizmas, bet ir aiškus alogizmas ar net noras pasinaudoti tik stipresniojo, įtakingesniojo teise. Beje, tuo klausimu yra nedviprasmiškai anksčiau pasisakęs net toks linkęs į vienpusiškumą istorikas kaip Liudas Truska. Juk jis tada, kai 1993m. spalio 11-16d. Vilniuje vyko tarptautinė konferencija, skirta Vilniaus geto sunaikinimo 50-mečiui, susipažinęs su S. Wiesenthalio centro Jeruzalės skyriaus direktoriaus Efraimo Zuroffo pranešimu, padarė tokią išvadą: „Jo pranešimas perša mintį, jog lietuvių-žydų dialogas bus vaisingas tik su sąlyga, kad visi lietuviai pri-

sipažins esą susitepę žydų krauju ir ryšis vergauti Izraelio piliečiams, kol išmokės kompensaciją už Lietuvos žydų turtą“ (Lietuvos aidas, 1996m. sausio 5d.).

Beje, kuo daugiau aš gilinuosi į žydų tautos istoriją, Bibliją, Torą, Talmudą, judaizmą, žydų ir nežydų filosofus, visą holokausto problematiką, tuo tvirčiau įsitikinu, kad žydų tragedijos priežasčių neaiškinimas, o tik paties fakto konstatavimas ir iš to išvadų darymas, kaip siekia ir reikalauja E. Zuroffas, yra ne kas kita kaip sąmoningas ar nesąmoningas kenkimas pačiai žydų tautai. Juk ji turi teisę žinoti, kas ją atveda prie pogromų ir net tokių kraupių dalykų kaip holokaustas....

Pastabos

- 1) Minētā romanā B. Zaleskaja vertē vēlāu. 1990m. jis buvo spausdinamas žurnale „Družba narodov“, o 1991m. Maskvoje išėjo rusiškai atskira knyga.
- 2) Tesako kiekvienas tai, ką jis laiko tiesa, o pati tiesa tebūnie atiduota Dievui (vok.).